

tion service in the world and features of the implementation of this institution in Ukraine, which provides for the functioning of the authority probation within the State penitentiary service of Ukraine. The main features of probation, in particular: application of the offender of the penalty of imprisonment or release from punishment; application of probation to the offender depending on the circumstances of the crime, the personality, social situation of the offender); implementation of supervision, which is different from policing and combined with social assistance to the offender in the process of re-socialization. It is determined that the probation comes to implementation in the community of sanctions and measures, defined by law and imposed on the offender.

It provides a wide range of activities and forms of intervention, including mentoring and assistance aimed at social inclusion of the offender, as well as to ensure public safety. The probation and the number of activities that it includes, namely, providing court pre-trial reports about the accused; the execution of the penalty of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, public works, correctional works; supervision of convicted persons; socio-educational work with convicts; implement promoting programmes in respect of persons released from punishment serving with a trial; preparation for release of prisoners serving sentences in the form of restriction of liberty and deprivation of liberty for a specified period. Distinguish the future from the existing probation in Ukraine of the system of execution of punishments alternative to imprisonment. The article analyses the peculiarities of the implementation of the juvenile probation. Defines the grounds for liability for evasion from serving of punishment not related to imprisonment for failure to comply with established conditions of probation.

Key words: *alternative penalties, criminal and executive inspection, probation, probation authority, pre-trial report, probation programs.*

УДК 343.3/7

Ю.В. Сокоринський

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті розкрито кримінологічну характеристику злочинності серед військовослужбовців Збройних сил України. Наведено емпіричні дані дослідження проблеми. Запропоновано шляхи запобігання злочинності серед військовослужбовців.

Ключові слова: *кримінологічна характеристика; злочинність; військовослужбовці; дослідження; запобігання.*

Постановка проблеми. Із урахуванням специфічних умов побудови, життя та діяльності Збройних сил України, інших військ і військових формувань кримінальне законодавство, визначаючи систему покарань, підстави та порядок їхнього призначення, передбачає застосування спеціальних видів кримінальних покарань тільки до військовослужбовців, зокрема, і покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні війсь-

ковослужбовців, яке може бути призначено виключно до військовослужбовців строкової служби.

Оскільки вчинення злочинів проти військової служби характеризується зневажливим ставленням винних військовослужбовців до встановленого порядку та правил несення військової служби, покарання за ці злочини передбачає як один із засобів виправлення та ресоціалізації засуджених військовослужбовців військове навчання. Запобіжні цілі покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців у таких випадках спрямовані насамперед на утримання військовослужбовців від вчинення правопорушень у військовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним підґрунтям підготовки статті послуговували праці вітчизняних учених у галузі кримінального права та кримінології, зокрема таких, як: Л.В. Багрій-Шахматова, В.А. Бадири, В.С. Батиргареевої, Ю.В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.П. Ємельянова, О.Г. Колба, С.Ю. Лукашевича, О.М. Литвака, В.О. Меркулової, П.П. Михайленка, В.О. Шамрая, О.І. Шилова та інші.

Формування цілей. Мета статті полягає у розкритті кримінологічної характеристики злочинності серед військовослужбовців Збройних сил України.

Виклад основного матеріалу. Виняткова складність криміногенної обстановки в Україні, зокрема й у Збройних силах, інших військах і військових формуваннях обумовлює необхідність розробки пріоритетних напрямів запобігання злочинності серед засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах.

Особливе місце у військово-правовій реформі, що проводиться в країні, належить і реконструкції військово-кримінального законодавства у сфері кримінально-правового регулювання порядку підпорядкованості й військових статутних взаємовідносин. Від стану справ на такій важливій ділянці військового будівництва безпосередньо залежить бойова готовність Української армії.

Специфіка створення та функціонування дисциплінарних військових частин, їхнього внутрішнього життя вимагає настійного вивчення особи засуджених. На стан засудженого військовослужбовця при потрапленні в дисциплінарну військову частину дуже впливають умови життя конкретної установи, умови тримання, статутні й неформальні правила. При потрапленні в подібну ситуацію засуджений відчуває депресію, у деяких з'являється почуття безпорадності.

Важливе значення при потрапленні до дисциплінарної військової частини, в адаптації до нових умов проходження служби відіграє той факт, що строк перебування в ньому військовослужбовця зазвичай незначний. У цих

умовах військовослужбовцеві змушений швидко перебудуватися, пристосуватися до нових вимог, організувати свій побут. При цьому допомоги йому чекати в цьому випадку не доводиться, оскільки більшість засуджених також прибула на нетривалий час відбування покарання. У тому числі зберегти зв'язки із сім'єю, отримувати побачення тощо уявляється важко здійсненим.

Сучасне складання кримінологічного портрета засудженого військовослужбовця, який відбуває покарання в дисциплінарній військовій частині, також буде здійснюватися у порівнянні з аналогічними даними, отриманими іншими дослідниками цієї проблематики кілька років тому [1, с. 65–132], що дозволить виявити деякі тенденції та дійти певних висновків.

На сьогодні вже багатьма дослідниками встановлена можливість антикриміногенного впливу сім'ї на особу. Неприятливі сімейні умови (неповна сім'я, протиправний і аморальний спосіб життя її членів, зневага до загальносоціальних цінностей) характерні для значного числа злочинців. Не є щодо цього винятком і військовослужбовці.

Аналіз отриманих даних у процесі дослідження свідчить про те, що 100 % військовослужбовців, які відбувають покарання в дисциплінарних батальйонах, складають неодружені, хоча на момент призову на строкову службу статистичні дані дещо інші. Так, виходячи з наведених даних, впливає, що переважна частина засуджених військовослужбовців не перебувала в шлюбі (87,2 %), а у тих, які перебували, після засудження сім'ї розпались.

Порівняльний аналіз із раніше отриманими дослідженнями сімейного стану засуджених військовослужбовців свідчить про зменшення кількості осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, і про збільшення кількості сімей, що розпались. Імовірно, ці тенденції є наслідком невеликого віку чоловіків, свідомості та психологічної стійкості, що не сформувались, тощо.

У свою чергу, деякі дослідники стверджують, що формуванню особи правопорушника також сприяє такий негативний фактор, як сімейне неблагополуччя [3, с. 52]. Усі проанкетовані засуджені військовослужбовці заявили про своє сімейне неблагополуччя: 60,2 % мають тільки матерів, 32,5 % – тільки батька, узагалі не мають батьків 7,3 % опитаних. При цьому свої відносини з батьками та родичами як «добрі» оцінює 87,2 % тих, хто тримається у дисциплінарних батальйонах, 10,8 % – як задовільні, а 2 % опитаних узагалі ніяких відносин не підтримують[2, с.166].

Можна припустити, що соціальні умови нашого суспільства стимулюють стійку негативну реакцію у батьків військовослужбовців щодо призову на військову службу. Усе це свідчить про те, що подальший розвиток військово-соціальної патології може призвести до величезних і непоправних втрат у плані цілісності суспільства та збереження державності. Це підтверджують дані про готовність до самопожертви для захисту своєї Батьківщини.

Однак уявляється, що в період тримання в дисциплінарному батальйоні в умовах відірваності як від рідних, так і від звичного оточення товаришів по службі, засуджені позитивніше починають відноситися до сім'ї, чим і пояснюється високий відсоток оцінки «добрих» із точки зору військовослужбовців відносин у сім'ї. В іншому дані свідчать у цілому про сімейне неблагополуччя військовослужбовців, які відбувають покарання в дисциплінарних батальйонах.

У контексті соціального становища засуджених військовослужбовців у дисциплінарній військовій частині доходимо висновку про те, що соціальний об'єкт, представлений рамками соціолого-специфічного портрета, у більшості випадках низький, а саме: по-перше, соціальний стан засуджених військовослужбовців, серед яких 77,2 % належали до робітників; із середовища кваліфікованої інтелігенції було лише 3,4 % і 5,4 % військовослужбовців. Таким чином, робітники і селяни в сумі склали понад 80 %, що показали й більш ранні дослідження. Вищевикладені дані свідчать про витрати призовної політики держави, а також про те, що армія в нас стає робітничо-селянською.

Не можемо не погодитися з твердженням учених кримінологів про те, що в кримінологічному плані чим вище військове звання, тим нижче (статистично) злочинна активність, а серед злочинців більше зрушення від насильничко-агресивної мотивації до корисливої. За військово-соціальним станом серед респондентів виявилася переважна кількість рядових – практично четверо з п'яти. І тільки кожен п'ятий порушник – сержант, тобто молодший командир чи диференційований фахівець, що свідчить про дефекти системи контролю і санкцій у найнижчій структурній ланці [2, с.162–164].

В обстановці глибокої кризи Збройних сил як спеціального інституту в сучасній обстановці серйозною проблемою армії є компетентність і військово-службова придатність сержантського складу. Соціальне, правове та матеріальне становище не відповідає призначенню, яке вони повинні реалізовувати. Неприйнятною, на наш погляд, є обстановка у військах, за якої абсолютна більшість осіб сержантського складу не має відповідної підготовки для управління підлеглими.

Особливу гостроту викликає та обставина, що більша частина засуджених є молодшими командирами, а не рядовими військовослужбовцями. Цей показник свідчить про те, що необхідно змінити підготовку молодшого командного складу та прийняти щодо цього відповідні положення на рівні органів законодавчої влади. На нашу думку, на посади молодших командирів необхідно за контрактом приймати військовозобов'язаних, військовослужбовців строкової служби, які відповідають певному стандарту.

Одним із основних факторів, що визначають характер і ступінь криміногенної деформації особи, є її позиція у сфері суспільно корисної тру-

дової діяльності. Якщо говорити про наявність цивільної спеціальності, то тільки трохи більше половини проанкетованих осіб указали про наявність якої-небудь цивільної спеціальності.

Результати дослідження показують, що більше третини осіб, які тримаються в дисциплінарній військовій частині, складають військовослужбовці із сухопутних військ, а більше ніж кожен десятий – із прикордонних військ Служби безпеки України, частка інших родів військ – менш істотна.

У кримінологічному плані виходить, що чим нижче престиж роду військ, тим вище (статистично) злочинна активність. Крім того, більш висока криміногенність військовослужбовців будівельних спеціальностей пов'язана з тим, що більшість призовних контингентів має психофізіологічні аномалії. Важливим кроком щодо забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених є необхідність урахування ступеня соціально-правової деградації особистості засудженого, яка особливо яскраво виявляється в характері вчиненого ним злочину.

Дані вивчення вироків щодо осіб засуджених за військові злочини свідчать про те, що більша їх частина вчиняється у вигляді самовільного залишення частини чи місця служби – 63,3 %, далі йдуть порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих – 8,6 %, крадіжка – 4,6 %, розбій – 2,6 %, умисне легке тілесне ушкодження та вимагання – 2 %, дезертирство, порушення статутних правил внутрішньої служби, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, порушення правил водіння або експлуатації машин – 1,3 %; решта злочинів – це умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, доведення до самогубства, вбивство через необережність, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, грабїж, хуліганство, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, погроза або насильство щодо начальника, ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом, порушення статутних правил несення прикордонної служби – 0,6 %. [2, с. 164].

Також необхідно зазначити, що злочини в Збройних силах поділяються на дві великі групи: загальнокримінальні та проти військової служби. У зв'язку з цим структура злочинності військовослужбовців специфічна. І ця специфіка головним чином пов'язана з наявністю злочинів проти військової служби, яких немає в цивільному суспільстві. Питома вага цих злочинів у структурі всіх злочинів військовослужбовців, які проходять строкову службу за призовом, є значною.

Причиною більшості злочинів служать нестатутні відносини між військовослужбовцями. Безсумнівно, що колишні засуджені до позбавлення волі, будучи призвані на дійсну військову службу, приносять в армію порядок «зони» [4]. Важливим фактом є також ті обставини, що обстановку в установі

розхитують неформальні норми поведінки й традиції злочинного середовища, ідеології «злочинів у законі», які виникли давно, мають глибокі корені й традиції, створивши своєрідне братерство, доводячи різними способами прихильність загальним принципам товариства; серед цього середовища значна кількість молодих людей, які вчиняють велику кількість дисциплінарних правопорушень, особливо у формі злісних [5, с. 21]. Аналогічні процеси відбуваються й у дисциплінарних військових частинах.

За окремими даними, 23,9 % осіб, які перебувають у дисциплінарному батальйоні, мали приводи до міліції, у тому числі й непоодинокі – 1,3 %. Отже, підлітковий досвід насильницької, корисливої й анархічної поведінки в багатьох зберігається на багато років [6, с. 112]. Звертає на себе увагу нестійкість правомірної поведінки раніше засуджених осіб, що впливає з того, що самі вони в основному не схильні до вчинення злочинів, але їхня тривала деморалізація, звичний спосіб життя, звичні способи поведінки в конфліктних ситуаціях, відсутність у частини осіб таких стримуючих факторів, як сильний військовий колектив, у який вони включені й котрим вони дорожать, цікава військова служба, культура проведення дозвілля створюють підвищену ймовірність їхньої протиправної поведінки.

Викладене свідчить, що процес виправлення зазначеної категорії осіб необхідно починати з виявлення сукупності соціально-педагогічних і психологічних причин виникнення в допризовної молоді негативних якостей і створення таких умов, які б не сприяли їхньому прояву під час служби в армії [7, с. 19].

Процес соціалізації в допризовний період визначають сімейне неблагополуччя, кримінальна обстановка в середовищі за місцем проживання, деморалізація в трудовому чи навчальному колективі, зокрема психічні аномалії.

Отже, для успішного досягнення мети покарання винятково важливе значення має виявлення тих внутрішніх, суб'єктивних причин, що штовхнули певну особу до вчинення конкретного злочину. Поняття мотивації набагато ширше, ніж мотив чи навіть сукупність мотивів. Воно охоплює цілий комплекс взаємодіючих факторів: як об'єктивних, так і суб'єктивних. Уявляється, що поняття мотиву недостатньо для вирішення питання про покарання винного [8, с. 9]. Окрім цього, необхідно визнати, що криміногенна обстановка в дисциплінарних військових частинах залежить багато в чому від того, як ставиться до виконання своїх обов'язків той чи інший офіцер.

Однак тільки їм одним із кримінальними проявами в армійських колективах не впоратись. До соціальних факторів відносимо сформовану в офіцерів тенденцію – не брати відповідальність на себе. Це пов'язано в першу чергу з тим, що офіцери нерідко самі караються за проступки сво-

їх підлеглих. Найчастіше офіцер виявляється покараний більш суворо, ніж винний підлеглий.

Злочинам проти порядку підлеглих та військових статутних взаємовідносин притаманна значна частка латентності, що є генеруючим середовищем для рецидивів злочинних посягань. Основною категорією потерпілих від незареєстрованих злочинів є солдати першого року служби. Крім того, необхідно відзначити два принципових підходи до аналізованої проблеми. Один із них полягає у помсті військовослужбовців, які пережили знущання на початковому періоді військової служби.

Таким чином, армія як складова суспільства не може бути відокремлена від впливу вже сформованих антисоціальних процесів розвитку та поширення злочинності. «Не бачить проблем військових лише той, хто не хоче їх бачити», – слушно зазначає В.О. Шамрай. Нині до 40 % призовників мають недоліки у фізичному розвитку й погане здоров'я [9, с. 82–83].

Зокрема, О.М. Литвак зазначає, що майже всі дослідники серед найважливіших чинників криміногенної ситуації в Україні називають відсутність загально визнаної національно-державної ідеї, яка могла б об'єднати суспільство [3, с. 153]. До числа обставин, що перешкоджають нормальній діяльності дисциплінарних військових частин, необхідно віднести наявність різних угруповань засуджених негативної спрямованості, що тероризують інших засуджених і заважають успішному проведенню виправного процесу [1, с. 104].

Між групами засуджених військовослужбовців нерідко виникають конфлікти. Однак найчастіше конфлікти виникають не на ґрунті боротьби за привілеї, а через особисті неприязні стосунками та втому від служби, тобто роздратування, що нагромадилося, знаходить вихід у конфліктах [10, с. 15–21]. Нерідко ж особи, невтримні у своєму прагненні керувати іншими, мають негативне забарвлення своїх бажань, дотримуються «злодійських законів» і традицій [11, с. 141], що застосовувалися ними в слідчих ізоляторах.

Запобігання злочинності засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах полягає в тому, що суб'єктом цього процесу є дисциплінарний батальйон Міністерства оборони України; злочинність вчиняється тільки військовослужбовцями строкової служби.

Серед детермінантів злочинності засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах слід виділити суперечність принципам міжнародних стандартів поведіння із засудженими; надання допомоги в організації виконання покарання у вигляді арешту з боку Міністерства оборони України; відсутність у Положенні про Міністерство оборони України норм про виконання покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців тощо. Важливо усвідомити, що чим гірша морально-психологічна обстановка в колективі засуджених, тим сильніше спрацює в ньому соціально-кримінальний фактор індивідів, які

тотально залучені в латентно-нормативну систему кримінальної субкультури дисциплінарного батальйону. Це свідчить про те, що в колективах створюється сприятливий соціально-психологічний ґрунт для всіляких форм асоціальної поведінки. У цілому слід зазначити шкідливу роль поширення нестатутних форм взаємовідносин між засудженими, що призводить до криміналізації та дестабілізації управління військами.

Висновки. За таких умов проблематика кримінологічної характеристики злочинності засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах та її запобігання є малодослідженою у галузевому значенні через нерозв'язаність концептуальних питань у сфері спеціальних видів кримінальних покарань, які призначаються виключно військовослужбовцям (службового обмеження для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців).

Використані джерела:

1. Шилов А. И. Уголовное наказание в виде содержания в дисциплинарной воинской части. (Правовые и криминологические проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Шилов. – Рязань, 1998. – 229 с.
2. Сокоринський Ю. В. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні: кримінально-виконавча характеристика / Ю. В. Сокоринський // Вісник Академії міліції України. Серія : «Право» № 2 (5). – 2010. – С. 162–166.
3. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика / О. М. Литвак. – К. : Україна, 1997. – С. 52.
4. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука : [монографія] / Іван Григорович Богатирьов. – Дніпропетровськ : ДДУ ВС, 2008. – 234 с.
5. Меликян А. М. Дисциплинарные проступки, совершаемые осужденными в исправительных учреждениях, и их профилактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Меликян А. М. – Ростов н/Д. : РЮИ МВД РФ, 2000. – С. 21.
6. Криминологи о неформальных молодежных объединениях. Проблемы, дискуссии, предложения / Отв. ред.: Карпец И.И. – М. : Юрид. лит., 1990. – 272 с.
7. Ворошилов С. В. Социальные проблемы минимизации отклоняющегося поведения военнослужащих срочной службы : автореф. дис. ... канд. социол. наук / Ворошилов С. В. – СПб, 1993.
8. Гуськова А. П. Личность обвиняемого в уголовном процессе (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Гуськова А. П. – Екатеринбург, 1997. – С. 9.
9. Шамрай В. О. Військові формування та військова служба (організаційно-правові та управлінські аспекти) : [монографія] / В. О. Шамрай. – К. : Вид-во «КВЦ», 1998. – 225 с.
10. Изучение военным трибуналом Тихоокеанского флота эффективности уголовного наказания в виде направления в дисциплинарный батальон // Бюллетень Управления военных трибуналов и Военной коллегии Верховного Суда СССР. – 1989. – № 1.

11. Исправительно-трудовая психология / Под ред. К. К. Платонова, А. Д. Глоточкина, К. Е. Игошева. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1985. – 356.

Сокоринский Ю.В. Криминологическая характеристика преступности среди военнослужащих Вооруженных сил Украины

В статье раскрыта криминологическая характеристика преступности среди военнослужащих. Приведены имперические данные исследования проблемы. Предложены пути предупреждения преступности среди военнослужащих.

Ключевые слова: *криминологическая характеристика; преступность; военнослужащие; исследование; предупреждение.*

Sokorynskyi Yu.V. Criminological description of crime among Military servicemen of Ukrainian

In the article is shown criminological criminal description of crime among servicemen of Ukrainian Military. It is presented the results of researches of problem. It is offered the ways of prevention of criminality among the servicemen.

Among the determinants of crime convicted servicemen in Military is shown: the contradiction to the principles of international standards of treatment of prisoners; providing the help in the organization of execution of punishment in the form of arrest from the side of the Ministry of defense of Ukraine; the absence in the regulations of the Ministry of defense of Ukraine norms on execution of punishment in the form of keeping in the disciplinary battalion.

It is presented the problem of criminal criminological characteristics of crime among the Military servicemen of Ukrainian and its prevention which is unexplored in the field of special types of criminal penalties that are assigned for the military servicemen (restrictions for military servicemen and keeping in the them disciplinary battalion).

The distribution of crime among the Military servicemen of Ukraine are divided into two large groups: ordinary and against military service. As a result, the structure of crime of the Military servicemen is specific. And this specificity is mainly connected with the existence of crimes against military service, and there is not in civil society. The importance of these crimes in the structure of all crimes of the Military servicemen is significant.

Key words: *Criminological description; criminality; servicemen; research; prevention.*

УДК 343.98

М.Г. Щербаковський

**ВИДИ ТА СУТНІСТЬ
СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ СИТУАЦІЙ**

У статті розглянуто проблеми судово-експертних ситуацій, що виникають під час проведення судових експертиз. Судово-експертні ситуації диференційовано на три групи: вихідні (етап підготовки), проміжні (проведення дослідження) та кінцеві (оцінка висновку експерта). Виділено компоненти, об'єктивні та суб'єктивні умови формування судово-експертних ситуацій.